

פרק ו - בסדר ההשגחה

א. עניין בתי דינין של מעלה

סידר הארון ב"ה שהנהגת עולמו כולה¹⁷⁰, בין מה שלמשפט המעשים של בני הבחירה (כמבואר לעיל בפרק ב) ובין למה שראוי להתחדש בעולם ובריותיו (כמבואר לעיל בפרק ג), יעשה בסדר כעין מלכות הארץ. וכן אמרו ז"ל (ברכות נח, א): "מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא"¹⁷¹. והיינו בבתי דינין וסנהדראות, עם כל דרכיהם וחוקותיהם¹⁷².

וזה כי הנה סידר בתי דינים שונים של נמצאים (=נבראים) רוחניים, במדרגות ידועות¹⁷³ ובסדרים ידועים¹⁷⁴, שלפניהם יערכו כל העניינים הראויים לישפט, ובגזרתם יקומו כל הדברים, וכמו שאמר דניאל (ד, ד): "בְּגִזְרַת עִירִין (=מלאכים¹⁷⁵) פְּתָגְמָא" וכו'.

ב. השפעת ה' על בתי הדין לכוון לאמת והאופן שבו נשקל הדין

והנה הוא¹⁷⁶ יתברך שמו מופיע בכל הסנהדראות האלה, ומשפיע בהם, ומעמידם על תוכן העניין באמת¹⁷⁷, שיצא המשפט

הערות - ילמד ענויים דרכו

170 סנהדרין לח, ב: "אמר רבי יוחנן: כל מקום שפקרו המינים - תשובתן בצידין: 'נעשה אדם בצלמנו' - 'ויבא אלוהים את האדם בצלמו'; 'הבה נרדה ונבלה שם שפתם' - 'ירד ה' לראות את העיר ואת המגדל'... הנך למה לי? כדרכי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה, שנאמר: 'בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא'".

ירושלמי סנהדרין א, א: "אמר רבי יוחנן: לעולם אין הקדוש ברוך הוא עושה בעולמו דבר עד שנמלך בבית דין שלמעלן. מה טעם? 'ואמת הדבר וצבא גדול' - אימתי חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת? בשעה שנמלך בבית דין שלמעלן. א"ר לעזר: כל מקום שנאמר 'זה' - הוא ובית דינו".

171 וכן אמרו (ברכות ט, ב): "לעולם ירוץ אדם לקראת מלכי ישראל" והטעם כדי שכן יכיר וידע מלכות ה'. והנה מזווית ראייה שלנו, שאנו מכירים את המלכות בארץ ולא מכירים את הסדרים בשמים, אנו לומדים מהסדרים למטה על הסדרים למעלה. אבל באמת: "מלכותא דארעא כמלכותא דרקיעא" - עיקר שורש כל ההוויות הוא בעליונים ובסדרי מעלה, ועל פיהם נקבעו הסדרים הראויים למטה.

172 אך כיוון ש"מלכותא דרקיעא כמלכותא דארעא" לכן לא הכל נעשה רק על פי המשפט. שהרי יש כוח למלך גם להעניש וגם לחון שלא לפי הדין. וזה עניין הנהגת היחוד האלוהית שעליה דיבר הרמח"ל לקמן בפרק ח. אולם כאן יעסוק הרמח"ל בסדרי הנהגת המשפט.

173 כפי שבמלכותא דארעא יש "שרי אלפים ושרי מאות, שרי חמישים ושרי עשרות".

174 עיין בדעת תבונות סי' קס שהשפע מושפע בשבת לכל השבוע, וכן בבוקר - לכל היום, בראש חודש - לכל החודש, ובראש השנה - לכל השנה.

175 רמב"ן אחרי מות יח, כה: "ויקראו 'עירין' כי מאצילותן יתעוררו הכוחות בכל הפעולות, כמו שאמר: 'ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל וכן אמר גודו אילנא' וגו'".

176 וזה פירוש המשך הפסוק בדניאל "מאמר קדישין שאלתא" כמו שביאר הרמב"ן לאחר מות יח, כה: "כלומר ששאלו מה הרצון העליון עליו ואחרי כן גזרו להעשות כן. וזהו שאמר לו דניאל: 'וגזרת עילאה היא' - כי הכל מאיתו יתברך שמו".

177 כפי שיבאר הרמח"ל לקמן באופן עשיית הדין, יש כוחות שונים המשפיעים על הדין לטוב ולמוטב, וכל אחד רואה רק את הבחינה המיוחדת לו. רק ה' כולל כל הבחינות כולן ויכול לשקול את כולן כאחת ולכוון את הדין לאמת.

מטרה שנייה ופנימית יותר, היא הכוונת המשפט אל המטרה הכוללת של הבריאה. וזה עניין הנהגת היחוד שפועלת בתוך הנהגת המשפט. משל למה הדבר דומה? לחוקה של מדינה שעל פיה ולאורה

מסלול 1: יום ה, י סיון
מסלול 2: יום א, יב סיון
מסלול 3: יום ב, יא סיון
מסלול 4: יום ג, י סיון

לאמיתו¹⁷⁸.

ויש מן הסנהדראות שהקב"ה שם לראש¹⁷⁹, וכעניין שנאמר (מ"א כב, יט): "רְאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כְּסֵאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדֵי עָלָיו מִיְמִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ", ופירושו ז"ל: "אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה"¹⁸⁰. ואמר דניאל (ז, ט-י): "עַד דִּי כְרָסוֹן רְמִיו וְעֵתִיק יוֹמִין יִתְּב וְכוּ' דִּינָא יִתְּב וְסַפְרִין פְּתִיחוּ".

ואמנם עיקר הדבר כך הוא: הנה כבר ביארנו למעלה (לעיל פרק ג) כמה מן הדקדוק נמצא בדינו של כל איש ואיש. כי הנה בכלל איש מן האנשים, ימצאו טענות רבות לפי

הערות – ילמד ענוים דרכו

מכוונים כל החוקים וכל הכרעות הדין. דעת תבונות סי' מח: "כל יום ויום שעובר, נמצא העולם קרב יותר אל שלמותו. ולא עוד, אלא שהקב"ה מסיבות מתהפך בעומק עצתו, ומגלגל גלגולים תמיד, להביא העולם אל השלמות הזה... כי ודאי אין הקב"ה רוצה לאחוז בדרך הטוב ורע כל כך זמן, ואחר כך לעזובה ולתפוס בדרך הממשלה והיחוד ברגע אחד, כאדם המתחרט ומתנחם; אלא מעומק עצתו ית' הוא גלגל מסיבותיו מעומק חכמה כל כך, עד שמתוך הטוב ורע עצמו נגיע סוף סוף לדבר זה, שיהיה הכל נשלם, ויהיה הוא ית"ש מגלה יחודו... ונמצא שבאמת בשתי מידות אלה אחוז הארון ב"ה תמיד, ושתיים אלה קבע בחוקו מוסדי ארץ: אחת – מידת השכר ועונש, היא הנהגת הטוב והרע בשיקול אחד לזכות ולחובה, ונקראת הנהגה זאת 'הנהגת המשפט', שהקב"ה יושב ודן כל העולם כולו לפי מעשיהם הטובים והרעים. ואתיא תוך משפטו זה – מידת טובו אשר לפי חוק שלמותו, לפי עניין ממשלתו, שבכוחו הוא רוצה לתקן את כל נבראיו... ואמנם הנהגת השכר ועונש היא המגולית ונראית תמיד לעיני הכל, אך הגלגול שהוא מגלגל הכל לטובה עמוק עמוק הוא, ולא עבידא לאיגלווי כי אם לבסוף, אבל מתגלגל הוא והולך בכל עת ובכל שעה ודאי, ואינו פוסק".

וחלק מעניין זה הוא עניין השופר שבתקיעתו מעוררים את הנהגת היחוד שעל ידה הקב"ה מתרומם מהמשפט לחון ולהעביר כל פשע – עיין לקמן חלק ד פרק ח.

178 וכך הוא גם בבית דין של מטה, כמו שנאמר: "אלוהים ניצב בעדת אל". וכן כתב הרמב"ן בפירושו לשופטים יז, יא, וכן בפירושו לבהעלותך יא, טז: "כי השכינה עמהם להסכים על ידם". וכן כתב ריה"ל ג, לט-מא.

179 אפשר שזה בדין שהמלך נידון בו, כמו שהפסוק המלמד זאת עוסק בדין על אחאב מלך ישראל. ועיין בדברי השם משמואל לראש השנה שנת תרע"ז: "והטעם יש לומר מה שלפעמים השי"ת בעצמו דן, הוא משום שחפץ חסד הוא, וחפץ להצדיק בריותיו, וכאשר הביט שלפי מעשה הנגלה אין לחפש ולמצוא מעש, דן בעצמו וצופה ומביט עד סוף כל הדורות, ודן לפי המעשים הטובים ואפילו אותם העתידים כנ"ל, וכמ"ש בתנדב"א (פרק א): 'ברוך המקום ברוך הוא שמכיר בראש מה שיהיה בסוף ומגיד מראשית אחרית מקדם אשר נעשה ויודע מה שנעשה ומה שעתידי להיות, וצופה לטובה ואינו צופה לרעה' וכו'... ומובן שזה הוא רק כשרואה שלא יוכלו לעמוד בדין כי אין מרחמים בדין, ובאשר מלך במשפט יעמיד ארץ ואוהב את הדין ואינו מדחה את המקטרגים בגילא דהסתא, מצדיק את בריותיו באופן זה. ומובן לפי זה שדין זה אינו כולל בכל העניינים אלא בחלק העניינים שלפי עומק הדין לא יצאו זכאים, ויתר העניינים נדונים ביום מחר לפני בית דין מידת הדין ומידת הרחמים, והמקטרגים מקטרגין, והסניגורים מלמדן סניגוריא, וצריכין לקול שופר ולזכרונות, שיהיה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. אבל העניינים שנידונין בלילה לפני הקב"ה אינן נוקקין לכל אלה..."

180 ירושלמי סנהדרין א, א: "א"ר יהודה בן פזי: אף הקדוש ברוך הוא אין דן יחידי, שנאמר: 'וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו' – אילו מטין לכף זכות ואילו מטין לכף חובה. אף על פי שאין דן יחידי, חותם יחידי, שנאמר: 'אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת'."

סיבות שונות, להיות נידון האיש ההוא לדרכים רבים מדרכי המשפט! ובפרט גם כן בכל מעשה ומעשה ממנו! הנה ימצאו בו בחינה לזכות ובחינה לחובה לכמה צדדין רבים, כי כל ענייני העולם מורכבים בהרכבות רבות באמת ונמשכים בדרכים שונים. ואולם כל הבחינות האמיתיות האלה מתגלים בבתי דינין העליונים האלה לאמיתם, וכל אחד מן הצבא הנמצא באותו הבית דין מתגלה לו לפי עניינו אחת מן הבחינות¹⁸¹, עד שבין כולם מתגלות הבחינות כולם, לא נכחד דבר. ואז ישקל העניין לפי כל הבחינות האמיתיות ההם, ותצא הגזרה כפי הנאות.

ואולם הגמר הזה יעשהו מי שהוא ראש בבית דין ההוא. ואם הוא מהבתי דינים שהאדון ב"ה רוצה ויושב שם לראש - הנה אע"פ שהכל צפוי לפניו, יניח לכל המשרתים הצבא שלפניו, שיטענו כפי המתגלה להם מבחינות העניין באמת, ויגמור הדבר כפי הראוי וכמ"ש.

¹⁸²נמצא לפי שורש זה, שאין הקב"ה דן את העולם בבחינת ידיעתו, אלא בבחינת הסדרים שרצה וסידר לעניין.

ג. עניין העדים בבית דין שלמעלה

וממה שסידר עוד בזה הוא שלא יבוא לישפט עניין מהעניינים בשום בית דין מאלה עד שיובא לפניו מפקידים שהפקיד לעניין זה¹⁸³. והיינו שהנה הפקיד בחפצו יתברך שמו

הערות - ילמד ענוים דרכו

181 כלומר: לכל עברה או מצווה - יש מלאך שבעצם מציאותו מהווה הופעה של אותה מצווה או עברה, ושקולוץ מוציא את האדם צדיק או רשע - ועל זה לשון הרמח"ל: "בכל מעשה ומעשה ממנו". כמו כן כל הנהגה מדרגת הנהגת המשפט באה לידי ביטוי במלאך מסוים המבטא אותה. למשל: מלאך אחד מבטא את ההנהגה לנקות את הצדיק מחטאיו - בעולם הזה, ומלאך אחר מבטא את ההנהגה לסייע לצדיק ולהקל עליו לבצע את תפקידו, ומלאך אחר מבטא את ההנהגה לייסר את הצדיק כדי לעוררו לתשובה וכן כל כיו"ב - ועל זה לשון הרמח"ל: "דרכים רבים מדרכי המשפט". השקולוץ של כולם מכריע את הדין. וכן אמרו באבות ד,יא: "רבי אליעזר בן יעקב אומר: העושה מצווה אחת - קונה לו פרקליט אחד, והעובר עבירה אחת - קונה לו קטגור אחד". וכן אמרו בשבת לב,א: "אם יש לו פרקליטין גדולים - ניצול, ואם לאו - אינו ניצול. ואלו הן פרקליטין של אדם? תשובה ומעשים טובים. ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה, ואחד מלמד עליו זכות - ניצול, שנאמר: 'אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו, ויחוננו ויאמר: פדעוהו מדרת שחת' וגו'. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה ואחד לזכות - ניצול, שנאמר: 'מליץ אחד מני אלף'".

182 בכ"י נכתב כאן סעי' ג', והכתרת: "עניין העדים בב"ד שלמעלה". וברור שהמעתיק טעה בזה. התחלת הסעיף והכתרת שייכים לקטע הבא, ואילו משפט זה מהווה סיכום למה שכתב קודם.

183 נמצא שגם חיוב העדים אצלנו, כאמור: "על פי שני עדים או על פי שלושה עדים יקום דבר", נובע מההתדמות לבית דין של מעלה. וההימנעות מלדון כשאר שני עדים אף שהשופט יודע שכך היה המעשה (כמעשה שמעון בן שטח בסנהדרין לז,ב), היא כדרכו של הקב"ה לא לדון על פי ידיעתו אף שידוע שכך היה המעשה.

ההתדמות שלנו בהלכות המשפט לבית דין של מעלה מביאה להשראת השכינה; סנהדרין ז,א: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל דיינין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל, שנאמר:

מסלול 1: יום ה, י סיון
מסלול 2: יום א, יב סיון
מסלול 3: יום ב, יא סיון
מסלול 4: יום ג, י סיון

פקידים מן הסוג המלאכיים שישגיחו על כל העניינים ההווים בעולם, ואלה יבואו לבית דין שלמעלה ויעידו על הדברים שהשיגו ונגלה להם. ואז יבואו העניינים במשפט.

וכבר זכרתי פעמים שאין העניינים האלה נמשכים אחר ידיעתו יתברך שמו, כי לא היו שום אחד מהעניינים האלה צריכים לו, שהכל צפוי לפניו מעולם, אלא שכן גזר וסידר בחכמתו הנפלאה, ועל פי אלה הסדרים מתנהג העולם באמת.

ועל אלה הדרכים והעניינים הוא שירמזו הכתובים במליצותיהם, כעניין שנאמר: "וַיֵּרָד ה' לְרֵאתָ" וכו' (בראשית יא, ה); "וַיָּבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב" וכו' (איוב א, ו); "עֵינֵי ה' הִמָּה מְשׁוּטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ" (זכריה ד, י); "אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לְהַתְּהַלֵּךְ בְּאָרֶץ" (שם א, י) ואחרים כאלה - הכל נאמר על דרכי ההנהגה הזאת כפי הסדרים שסידר. ואותם המלאכים המופקדים להשגיח על ענייני העולם ולהעיד עליהם יקראו: "עֵינֵי ה'"¹⁸⁴.

ובהיגלותו יתברך שמו על אחד מהבתי דינים לשפוט עניין מהעניינים, כגון עניין בוני המגדל בזמנו, נאמר: "וַיֵּרָד ה' לְרֵאתָ" וכו', וכן כל כיוצא בזה.

ואולם צריך שתתבונן שאין הדמיון באלה העניינים עם מה שנעשה במלכות הארץ, אלא בסדרים, אך באופן העשות הדברים אין הדמיון אמיתי. כי בגשמים נעשים כפי מה ששייך בהם בהשגתם ובכל ענייניהם, וברוחניים כפי מה ששייך בהם בהשגתם ובענייניהם.

ד. עניין הקטגור

והנה שם האדון ב"ה את הקטגור - והוא השטן, שנאמר בו (איוב א, ו): "וַיָּבֹאוּ גַם הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם", ופקודתו לתבוע דין בבתי הדין, וכשהוא תובע - יתעוררו הדיינים וישפוטו¹⁸⁵.

הערות - ילמד ענוים דרכו

'אלוהים נצב בעדת אל בקרב אלוהים ישפוט'. וכל דין שאינו דן דין אמת לאמיתו - גורם לשכינה שתסתלק מיראל, שנאמר: 'משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו'". על כן כתב הר"ן בדרוש יא שהתכלית העיקרית של דיני התורה היא השראת השכינה בישראל, ואילו התיקון החברתי אינו התכלית העיקרית של דינים אלו (שלשם כך ישנו משפט המלך, כמו שביאר שם).
184 על זה אמרו באבות (ב, א): "דע מה למעלה ממך: עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין" - העין היא המלאכים שמהותם להעיד על האדם. עוד אמרו בבבא בתרא טז, א: "במתניתא תנא: יורד ומתעה ועולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה".

185 אף שתוצאות מעשיו של השטן הרסניות לאדם במבט המצומצם של העולם הזה, במבט העליון הוא אחד הכוחות המרכזיים המובילים את העולם לתיקונו. על זה אמרו בגמרא בבבא בתרא טז, א: "א"ר לוי: שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו..." ועיין בגמרא בחגיגה ד, ב, ומועד קטן כח, א, וכתובות עז, ב, שהיו גדולי אמוראים שהיה מלאך המוות רגיל אצלם כמו שהיה רגיל אליהו אצל אחרים. וזאת מתודעה שמלאך המוות אינו כוח שלילי במציאות.

וממידת טובו יתברך שמו שלא יתפוס בדין עד שיקטרג המקטרג ואע"פ שחטאי החוטא גלויים לפניו.

ואולם גם לזה חקק חוקים וסידר סדרים, פירוש - לקטרוגו של המקטרג, איך יהיה ומתי יהיה¹⁸⁶, וכעניין מה שכתבו ז"ל: ¹⁸⁷ "השטן מקטרג בשעת הסכנה", וכן מ"ש ז"ל¹⁸⁸: "שלושה מזכירים עוונותיו של אדם", ופרטים רבים כיוצא בזה¹⁸⁹.

ה. חוקות הדין שלמעלה

ואולם לכל ענייני המשפטים האלה, בכללם ובפרטיהם, חוקים ודרכים מסודרים. כמו שגזרה חכמתו יתברך שמו לזמני המשפט ולבחיונותיו. כגון מה שאמרו ז"ל (רה"ש ב,א): "בארבעה פרקים העולם נידון". ומה שאמרו (שם ח,ב): "מלך נכנס תחילה מקמי דליפוש חרון אף". וכן מה שאמרו (שם טז,א): תבואה "תרי דיני מתדנא". וההפרשים שבין קודם גזר דין ולאחר גזר דין (שם טז,א-יז,ב) וכמה פרטים אחרים כיוצא באלו¹⁹⁰.

שאלות מנחות:

- ✦ במסכת ראש השנה חז"ל מביאים דעות שאדם נידון לא רק בכל שנה אלא גם בכל יום ובכל שעה. כיצד ניתן להסביר זאת על פי דברי הרמח"ל שיש למעלה בתי דין במדרגות שונות?
- ✦ מדוע נצרך שהקב"ה יופיע בכל בתי הדין של מעלה?
- ✦ לשם מה חשוב לנו לדעת את סדרי המשפט למעלה?
- ✦ כיצד פרק זה מבטא את מה שקבע הרמח"ל בחלק א פרק ב שגם הנמצאים הרוחניים אין תכליתם אלא לשרת את האדם?

מסלול 1 - הלימוד בשישי-שבת ברמב"ן על הפרשה

הערות - ילמד ענויים דרכו

186 וכן יש סדרים איך לערוב הקטרוג, כבגמרא ראש השנה טז,ב וכמו שביאר הרמח"ל לקמן פרק ד פרק ח. וכן כתב בספר אדיר במרום בעניין כוח הקדושה שיכול להפריד כוח הס"א: "מדרגותיהם של ס"א מתחברים ביחד, ואז עושים קטרוג למקום שהן מגיעים שם. ואז צריך שכוח הגבורה של הקדושה תפרידם, בסוד: 'יתפרדו כל פועלי אוון', ואז אינם יכולים עוד לסתום".

187 בירושלמי ובמדרשים ברוב המקומות הנוסח: "מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת סכנה".

188 ראש השנה טז,ב: "אמר רבי יצחק: שלושה דברים מזכירין עוונותיו של אדם, אלו הן: קיר נטוי, ועיון תפילה, ומוסר דין על חברו".

189 למשל מה שכתב לקמן חלק ד פרק ח בעניין הדין בראש השנה. וכן מה שאמרו בבראשית רבה נ,יא: "ר' ברכיה ורבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה: שני בני אדם אמרו דבר אחד: לוט וצרפית. צרפית אמרה: עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה אנשי עירי, והיו מעשי רבים על אנשי בני עירי והייתי צדקת ביניהם. עכשיו שבאת אצלי, באת להזכיר את עוונתי ולהמית את בני! לוט אמר: עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי בני עירי ואני צדיק ביניהם, עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי - איני יכול לעמוד בנחלתו".

190 למשל אם נחתם הדין בחותם של טיט או של דם - עיין אסתר רבה ז,יח.

מסלול 1: יום ה, י סיון	מסלול 3: יום ב, יא סיון
מסלול 2: יום א, יב סיון	מסלול 4: יום ג, י סיון